

NAZILLI VE ÇEVRESİNDEKİ MEZAR TÜRLERİ VE ÖLÜ GÖMME GELENEĞİNİN GÜNÜMÜZ YANSIMALARI

Arş. Gör. Dr. Arzu ÖZVER

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-4211-4933

Ölümden sonraki süreç insanlığın var olduğu ilk andan itibaren hep merak edilmiş, ölümsüzlük ise çözümü aranan bir olgu olmuştur (Parıltı-Uhri 2018: 14). Bu nedenle geçmişten günümüze bütün kültürlerde, toplumlarda, din ve inançlarda ölüm ciddi bir olgu olmuştur. Ölüm olayının önemsenmesinin temelinde, güçlü bir yaşama tutkusu karşımıza çıkar. İnsanoğlu yok olmayı asla kabullenememiş, ölse bile öteki dünyada yaşayacağı inancıyla ebedi evi olarak mezarlar inşa etmeye başlamıştır. Mezarlar, arkeolojik buluntular ve epigrafik veriler Antik Dönem insanının ölüm ile birçok kez yüzleşmesine karşın tam bir yok oluşa inanmadığını hatta buna olasılık bile vermediğini göstermiştir. Antik Dönem insanı için ölüm ruh tarafından başka bir yere geçiş durumu olmuştur.

NAZILLI VE CİVARINDA GÖRÜLEN ANTİK DÖNEM MEZAR TÜRLERİ

Nazilli ve çevresinde Antik Dönemden günümüze kadar birçok farklı mezar türü ile karşılaşmıştır. Nazilli ve çevresindeki farklı tipteki mezarların şekillenmesi ve düzenlenmesinde diğer birçok bölgede olduğu gibi topoğrafik yapının ve dönem özelliklerinin başlıca etken olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmalar sonucunda mezar tipleri olarak özellikle tümülüs mezar, kaya mezar, oda mezar, lahit mezar, kayaya oyu tekne mezar/khamasorion, taş sanduka mezar olmak üzere değişik tiplerde örnekler karşımıza çıkmıştır (**Resim 1-8**). Ancak Nazilli ve çevresindeki antik kentlerin nekropol alanlarında yapılacak kazı çalışmalarının artması ile bu mezar tiplerinin çeşitlenmesi de olasıdır.

Nazilli civarındaki Mastaura, Orthosia, Harpasa, Nysa ve Anineta gibi antik kentlerin yakınında kent nekropolleri vardır. Bunlar kentlerin büyük toplu mezarlık alanlarıdır. Tıpkı Nazilli ilçe merkezindeki Evranlı, Eğriboyun, Malhallı ve Arslanlı Mezarlıkları ve köyleri mezarlıkları gibidir. Nekropolis diye adlandırılan bu tür toplu gömülerin yapıldığı mezarlık alanları dışında günümüzden farklı olarak Antik dönem insanları kırsaldaki kendi arazilerine de gömülebilmekteydi. Ölen bireyin kendi arazisine gömülme anlayışının ürünü olan mezar örnekleri Nazilli civarında sıklıkla karşımıza çıkar. Direcik Mahallesi'ndeki Lale Tepe Tümülüsü¹ ve Demirciler Mahallesi'ndeki Demirciler Oda Mezarı bu tip kendi arazilerine gömülmüş şahıslara ait mezarlardır.

Tümülüs Mezar: Direcik Laletepe/Alamut-Maltepe Tümülüsü Örneği

Toprak ve/veya taş yığılarak oluşturulan yapay tepeler olarak bilinen tümülüsler; Eski Yunancada tymbos-tumbos, sêma; Latince'de ise tumulus-tumuli gibi terimlerden türemiştir. Anlam olarak ise "Bir gömünün ya da mezar odasının üzerine inşa edilmiş tepe ya da mezar tepesi/anıtı anlamına gelir (Saltuk 1993: 185-186; Yıldırım 2008: 1; Bora 2015: 86-87). Nazilli ve çevresinde çeşitli büyüklük ve özelliklerde çok sayıda tümülüs mezara rastlanmıştır. Bu mezarların bir kısmı küme oluşturacak şekilde bir arada yer alırken bir kısmı ise dağınık konumda bulunmaktadır. Bu tümülüs örneklerinin birçoğu tipik olarak tek bir birey için yapılmıştır.

Nazilli civarında yer alan tümülüsler arasında en dikkat çekici olan ve bu çalışmaya dahil edilen örnek Aydın İli, Yenipazar ilçesi, Direcik Mahallesi, Naldöken mevkiinde yer alan Direcik Laletepe

¹ Direcik Laletepe Tümülüsü, Alamut-Maltepe Tümülüsü olarak da bilinmektedir. Bkz. Henry 2005a: 24-25.

olmadığı görülmüştür. Geçmişten günümüze Nazilli halkının da, öldükten sonra yaşamın devam edeceğine yani ruhun ölümsüzlüğüne inandığı, dinler değişse bile, bu inanç doğrultusunda hareket ederek ritüel uygulamalarında buldukları anlaşılmaktadır. Ölümü düşündüren inanışlar, ölünün çenesinin bağlanması, gözleri açık kalmışsa gözlerinin kapatılması, ölü gömülünceye kadar ağıt yakıp ağlama, yas, ölünün tabuta konması, ruhu memnun etmek amacıyla yapılan ölüyü anma törenleri, mezar ziyaretleri, ölü yemekleri gibi uygulamalar Antik Dönemden günümüze ulaşan unsurlardır.

Antik Dönemde de günümüzde olduğu gibi gömümün gerçekleştirilmesi, merasimlerin yapılması ve geleneklerin uygulanması hem ölen kişinin ruhunun huzura kavuşması hem de ailenin onuru ve itibarı için büyük önem taşırdı. Buna göre, ölenlerin ruhunun kırk gün, ailesinin veya akrabasının evinin etrafında dolaştığı, cenaze ritüelleri yerine getirilmezse ruhun geçişi sağlanamayacağı, aile ve akrabalarına musallat olacağı (Ürkmez 2019: 381) Antik Dönem inancıyla birlikte günümüz inancını da yansıtmaktadır.

Nazilli ve çevresindeki gerek mezar yapılarında gerek ölümlle ilgili inanış ve pratiklerde Antik Dönem inancıyla birlikte İslam inancını yansıttığı söylenebilir. Buna göre, gömü uygulamalarında İslam dininin etkisi görülse de Antik Dönem inancının ve kültürel değerlerinin etkilerinin günümüze kadar devam ettiği görülmektedir. Ölü gömme ritüellerinin kökeni her ne kadar eski olsa da yeni dinin içinde yaşayabilmesi için birtakım değişiklikler yapılmıştır. Örneğin, Antik Dönemde ölünün yedinci, kırkıncı, elli ikinci günlerinde ya da yıldönümlerinde uygulanan ritüeller, günümüzde mevlit okutulması, yemek ikramında bulunulması ya da helva yapma gibi uygulamalara dönüşmüştür. Köken itibarıyla eski olan ve kısmen şekil değiştirerek varlığını sürdüren bu tarz gömü adetlerinin Nazilli ve çevresinde yaygın olarak uygulanması bölgenin zengin kültürel geçmişiyle ilişkilidir. Bu konuda yapılacak daha detaylı araştırmalarla konunun zenginleştirilmesi, örneklerin çoğaltılması mümkündür.

KAYNAKLAR

- Ağaç, S. – Sakarya, M. 2015. “Hayat Ağacı Sembolizmi”, *International Journal of Cultural and Social Studies*, Sayı: 1-14.
- Akçay, T. 2017. *Yunan ve Roma’da Ölü Kültü*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Akkurnaz, S. 2020. “Mastaura Antik Kenti”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 165: 49-71.
- Akkurnaz, S. 2021. “Anineta Antik Kenti”, *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Edt. S. Akkurnaz – Y. Çorbacioğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 91-121.
- Alföyd, A. - Gadzag, C. 2013. “Who Pays the Ferryman? The Testimony of Ancient Sources on the Myth of Charon”, *KLIO*, 95: 285-259.
- Atik, N. – Koçel Erdem, Z. 2004. “Çine ve Nazilli (Aydın) İlçeleri Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri 2000-2003”, *TUBA Kültür Envanteri Dergisi* 2: 41-66.
- Arifzade, Ş. 1996. *İstanbul Arkeoloji Müzelerindeki Attik Steller*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ateşlier, S. 2017. “Anadolu’da Pers Dönemi Yapıları”, Edt. K. İren, Ç. Karaöz ve Ö. Kasar, *Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem* (162-173). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Aydoğmuş, N. 2018. *Çine Sarnıç Köy Oda Mezarı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Baran, A. 2002. “Hekatomidler Devri (Ionia Rönesansı)”. *IDOL* 14, 18-23.
- Bora, A. 2015. *Bithynia Bölgesi Tümülüsleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bodakçı, A. 2017. *Mardin Merkezde Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Carpenter, J. - Boyd, D. 1977. “Dragon-Houses: Euboea, Attica, Caria”, *AJA* 81, 179-215.
- Chryssanthaki-Nagle, K. 2006. “The Female Protomes and Bust-Protomes from Macedonia and Thrace Reconsidered: The Bust-Protomes from House A in Tragilos”, *Revue Archéologique* 41, Issue 1: 3-31.
- Cimilli, C. 2004. “Osmanlı’da Servi Motifinin İnançla Bağlantısı”, *Sanat ve İnanç/2 Rıfkı Melul Meriç Anısına*, (haz. Banu Mahir-Halenur Katipoğlu), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Türk Sanatı Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul: 225-235

- Çelgin, V. 1994. "Termessos ve Çevresinde Nekropol Ve Epigrafya Araştırmaları 1975-1991 Yılları Arasında Yapılan Çalışmaların Toplu Sonuçlarına Kısa Bir Bakış" *Anadolu Araştırmaları* 13: 153-177.
- Çıblak, N. 2002. "Anadolu'da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler", *Türk Kültürü*, Y.XL, S. 474, Ankara: 605-614.
- Çınar, T. Ö. 2010. "Antik Dönem'de 'öteki Dünya', 'Apotheosis' ve 'Consecratio' Kavramları", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (135): 85-100.
- Çoruhlu, Y. 1997. "Orta Asya'dan Anadolu'ya Çatma lahit veya Taş Sandukalarda Görülen Hançer-Bıçak Tasvirlerinin Sembolizmi", 1. *Eyüp Sultan Sempozyumu –Tebliğler*, İstanbul: 60-70.
- Çörtük, U. 2004. *Kuzey Karia Akçay Vadisi Ve Çevresinin Arkeolojik Araştırması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Çörtük, U. 2007. "Kuzey Karia Akçay (Harpasos) Vadisi Mezar Mimarisi Hakkında Bir Araştırma", Ankara Üniversitesi, *Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi*, III.- IV. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, *Anadolu/Anatolia* 2: 37-60.
- Davun, B. 2016. "Erzincan Çevresindeki Koyun ve At Biçimli Mezar Taşlarının Sanat ve Estetik Açısından Değerlendirilmesi", *Erzincan Üniversitesi Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Cilt 2, Erzincan: 239-249.
- Durukan, M. 2012. *Kappadokia'da Argaios Dağı Çevresinde Hellenistik-Roma Dönemi Mezarları ve Ölü Kültü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Diñç, R. 1993. *Lydia Tümülüsleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Doyen, J. M. 2012. "The Chairman's Adress, The Charon's Obol: Some Methodological Reflexions", *JAN* 2: 1-18.
- Eliade, M. 2003. *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. Lale Arslan, İstanbul.
- Erder, C. 1967. *Hellenistik Devir Anadolu Mimarisinde KymaRekta-KymaReversa*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Ankara.
- Ergeç, R. 1995. *Güney Kommagene Bölgesindeki Antik Dönem Nekropol ve Mezarları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Grinder-Hansen, K. 1991. "Charon's Fee in Ancient Greece? - Some Rremarks on a Well-Known Death Rite", *Acta Hyperborea: Danish Studies in Classical Archeology* 3: 207-218.
- Göney, S. 1975. *Büyük Menderes Bölgesi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Gülcü, A. İ. 2018. "Eyüpsultan Türbeler ve Anıt Mezarları", *Eyüpsultan Belediyesi Yayınları*, İstanbul.
- Gür, Y. 2014. *Alabanda Batı Nekropolü'ndeki Lahitler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Harman, M. - Erdihan, Y. 2021. "Başköy Köyü Mezarlarına Farklı Perspektiflerden Bakmak", *Mecmua* 12: 252-271
- Henry, O. 2005a. *Tombes de Carie- Tombes Cariennes Contribution de L'Archetecture Funereire a L'Histoire de la Carie Aux Perodes Classique et Hellenistique*, Vol. II.1 (Catalogue- Texte). These De Doctorat, Université Michael De Montaigne, Historie, Civilisation, Archeologie et Art Mondes Anciens: Bordeaux.
- Henry, O. 2005b. *Tombes de Carie- Tombes Cariennes Contribution de L'Archetecture Funereire a L'Histoire de la Carie Aux Perodes Classique et Hellenistique*, Vol. II.2 (Catalogue- Planches). These De Doctorat, Université Michael De Montaigne, Historie, Civilisation, Archeologie et Art Mondes Anciens: Bordeaux.
- Henry, O. 2008. "Hellenistic monumental tombs: the Π-shaped tomb from Labraunda and Karian parallels", *Labraunda and Karia-Proceeding of the international Symposium Commemorating Sixty Years of Swendish Archeological Work in Labraunda*, The Royal Swedish Academy of Letters History and Antiquities: 159-176.
- Henry, O. 2010a. "Harpasa, Les Necropoles", *Cites de Caire: Harpasa, Bargasa, Orthosia dans l'Antiquite*, Edt. P. Debord-E. Varinlioğlu, Published by Presses Universitaires de Rennes, Rennes: 77-99.
- Henry, O. 2010b. "Karia, Karians and Labraunda/ Karia, Kariyalılar ve Labraunda", *Mylasa/Labraunda (Milas/Çomakdağ): Güney Ege Bölgesinde Arkeoloji Tarihi ve Kırsal Mimari*: 69-79.
- Henry, O. 2010c. "Orthosia, Les Necropoles", *Cites de Caire: Harpasa, Bargasa, Orthosia dans l'Antiquite*, Edt. P. Debord-E. Varinlioğlu, PublishedbyPressesUniversitaires de Rennes, Rennes: 309-334.
- Henry, O. 2013. "A Tributetothelonian Renaissance", *4th Century Karia Defining a Karian Identity Under the Hekatomnids, Varia Anatolica XXVIII*, Edt. O. Henry, Institut Français d'Etudes Anatoliennes Georges-Dumezil, İstanbul: 81- 90.
- Henry, O. 2017. "Hyssaldomos'un Oğlu Hekatomnos: Pers Tarihinde Benzersiz Bir Kişilik", *Persler: Anadolu'da Kudret ve Görkem*, Edt. K. İren, Ç. Karaöz ve Ö. Kasar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 350-367.
- Hornblower, S. 1982. *Mausolos*, Clarendon Press, Oxford.
- Işık, F. 2007. *Girlanden-Sarkophage Aus Aphrodisias* (Sarkophag Studien Band 5), Verlag Philipp von Zabern, Mainz Am Rhein.
- Kalafat, Y. 1999. "Anadolu ve Yakın Çevresi Türk Halk İnançlarında Ölüm veya Halk İnançlarımıza Göre Yatır Ziyareti", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlıklar Vakfı Yayını, İstanbul: 239-270.
- Karaçoban, E. 2021. "Anadolu'da Dini İnanç ve Yaşayışta Görülen Bazı Eski Tesirler Üzerine Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50: 429-467.

- Keser, A. 2017. *Nazilli Bölgesi Efsane ve Memoratları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Kızıl, A. 2012. “Karia'da Milas'ın Tuzabat Köyünden Bir Oda Mezar”, *Stratonikeia'dan Lagina'ya, Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, Edt. B. Söğüt, Ege Yayınları, İstanbul: 387-398.
- Kimya, Z. 2019. *Din Sosyolojisi Açısından Türbe Ziyaretlerinin Anlamı Üzerine Bir Araştırma (Veysel Karani Türbesi Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Koch, G. 2001. *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Kourouniotis, K. 1922. “Μάσταυρα”, *Ελληνικαί ἀνασκαφαί ἐνΜικράσσία, Αρχαιολογικοῦ Δελτίου*: 247-257.
- Küçükkefe, E. 2011. *Troas Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Livraga, G. A. 1996. *Teb*, Çev. İ. Kut, Ankara.
- Marchese, R. T. 1976. *A history of Urban Organisation in the Lower Meander River Valley: Regional Settlement Patterns in the Second Century A.D.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of New York.
- Mellaart, J. 1970. “The Second Millennium Chronology of Beycesultan”, *AnSt* 20: 55-67.
- Özbek, Ç. 2005. *Arykanda Nekropolü'ndeki Tonozlu Anıt Mezar Yapıları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özer, Y. 2007. *Karia Coğrafyası ve Tarihi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Özgüç, T. 1948. *Ön Tarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Öztürk-Ateş, Ş. 2012. *Yakındağı Demirçağ Uygarlıklarında Hayat Ağacı İnancı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Özver, A. 2021. *Tralleis Batı Nekropolü ve Buluntuları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Parlıtı, U. – Uhri, A. 2018. “Geçmişten Bugüne Ölüm Olgusuna Ve Ritüellere Bilimsel Yaklaşım”, *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* 1: 13-28.
- Pedersen, P. 2013. “The 4th Century BC Ionian Renaissance and Karian Identitii”, *4th Century Karia Defining a Karian Identitii Under the Hekatomnids, Varia Anatolica XXVIII*, Edt. O. Henry, Institut Français d'Etudes Anatoliennes Georges-Dumezil, İstanbul: 33-64.
- Peschlow, A. 1989. “Die Nekropolen Von Latmos Und Herakleia Am Latmos”, *AST* 7: 153-169.
- Peschlow-Bindokat, A. 2005. *Latmos'ta Bir Karia Kenti Herakleia Şehir ve Çevresi*, Çev. F. Özcan, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Polat, R. T. 2013. *Stratonikeia Akdağ Nekropolü: Somut Ve Soyut Kültür Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Rumscheid, F. 2010. “Maussollos and the 'Uzun Yuva' in Mylasa an Unfinished Proto-Maussolleion at the Heart of a New Urban Centre?”, Edt. R. van Bremen ve J. M. Carbon, *Hellenistic Karia*, Bordeaux: 69-102.
- Saltuk, S. 1993. *Arkeoloji Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Sourvinou-Inwood, C. 1995. *Reading Greek Death: To the End of the Classical Period*, Clarendon Press, Oxford.
- Uhri, A. 2014. *Anadolu'da Ölümün Tarih Öncesi, Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Üreten, H. – Akkurnaz, S. 2021. “Orthosia Antik Kenti”, *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Edt. S. Akkurnaz – Y. Çorbacıoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 145-171.
- Ürkmez, Ö. 2019. “Klineden Hades'e Antikçağ'da Öteki Dünya Yolculuğu”, *Memento Mori Ölüm ve Ölüm Uygulamaları*, Edt. A. M. Büyükkarakaya - E. B. Aksoy, Ege Yayınları, İstanbul: 375-396.
- Tatar, Ö. 2019. “Mezar Buluntusu Olarak Sikke”, *ARKHE* 11: 26-33.
- Thüry, G. E. 1999. *Charon und die funktionen der Münzen in römischen Gräbern der Kaiserzeit*, in: (Frey-Kupper, S. / Dubius, O. F./ Perret, G. (Hgg.), *Trouvailles monétaires de tombes. Actes de deuxième collo-que international du Groupe suisse pour l'étude de trouvailles monétaires*, Neuchâtel.
- Toynbee, J. M. C. 1971. *Death and Burial In The Roman World*, Johns Hopkins University Press, London.
- Tselekas, P. 1996. “Grave Hoards of Greek Coins from Greece”, *Numismatic Chronicle* 156: 249-259.
- Waldbaum, J.C. 1966. “Philistine Tombs at Tell Fara and Their Aegean Prototypes”, *AJA* 70/4: 331-340.
- Yağız, K. 2012. *M.Ö. 1. Binde Ölü Gömme Gelenekleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yıldırım, Ş. 2008. *Doğu Trakya'da Mezar Tepelerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, D. 2012. “Protohistorik Dönemde Anadolu'da Hayat Ağacı Motifi”, *III. Uluslararası Arkeoloji Sempozyumu*, Antalya.